

1. O slovarju

S preoblikovanjem v spletni slovar je narečna slovarska gradivska zbirka oblačilnega izrazja v ziljskem govoru Kanalske doline, ki je bila doslej dvakrat objavljena kot slovar v knjižni obliki (Kenda-Jež ¹2007, ²2015), dobila podobo, kakršna je bila v sicer grobih obrisih načrtovana od samega začetka terenskega dela leta 2003.

Skupina, ki je pod vodstvom Nataše Gliha Komac in Vere Smole na pobudo Slovenskega kulturnega središča Planika Kanalska dolina nadaljevala tradicijo raziskav slovenskega narečja v jezikovno mešanem okolju Kanalske doline, je namreč ob preizkušanju metod in tehnik zbiranja gradiva kmalu prišla do spoznanja, da z nobeno izmed njih ni mogoče celovito popisati raznolikosti sinhrono podobe govora, ki izvira iz različnih jezikovnih repertoarjev in zmožnosti govorcev ter spremenljivih shem govornih položajev, v katerih se slovenščina v vsakdanjem sporazumevanju uporablja kot eden izmed štirih dolinskih jezikov poleg italijanščine, nemščine in furlanščine. Če je nezanesljivost klasičnih dialektoloških vprašalnic pri raziskavah glasovnih, besednih in besedotvornih različic v stroki upoštevana že dobrega pol stoletja, pa je pri nastajanju besedilnih zbirk spontanega govora za jezike z neprekinjenim medgeneracijskim prenosom morda premalokrat poudarjeno, da redko pojavljajočih se jezikovnih prvin v takih zbirkah skorajda ni mogoče zajeti. Pri proučevanju ogroženih narečij ali jezikov to lahko pogosto pomeni tudi spregled izgublajočih se kulturno relevantnih izrazov in konceptov (od besedja do pragmatičnih frazemov), ki niso ključnega pomena samo za jezikovno dokumentacijo, ampak tudi za vzdrževanje etnične identitete skupnosti.

Sorazmerno uravnoteženo zbirko podatkov je mogoče dobiti s povezovanjem različnih pristopov, če so vsi deli raziskovalnega procesa zvočno ali video dokumentirani ter ustrezno opremljeni s podrobnimi metapodatki o kraju, času, poteku in udeležencih raziskave. Struktura tako nastalih narečnih besedil – od enobesednih poimenovanj za stvari, po katerih sprašuje raziskovalec, kratkih dialoških odlomkov in podrobnih opisov do folklorne pripovedi, pa narekuje tak sestav zbirke, v katerem so lahko raznorodne besedilne prvine obravnavane bolj ali manj enakovredno. Glosar oz. slovar konkordančnega tipa, ki celovito zajema slovnične, pomenske in skladijske lastnosti v gradivu izpričanega besedja, se kot model takega sestava v slovenski dialektologiji po zaslugi raziskav Jana Baudouina de Courtenayja pojavlja od samih začetkov znanstvenih narečnih raziskav, v obširno zastavljenem Popisu slovenskega ljudskega jezika na Koroškem (Thesaurus 1982–; 1982a: 5) pa je bil preizkušen na obsežnem dvojezičnem območju avstrijske Koroške.

Tako razumljen slovar ni samo eno izmed nosilnih del dokumentacije (ogroženega) narečja, ampak tudi vir za nadaljnje jezikovne analize in izdelavo morebitnih drugih jezikovnih priročnikov. Pri tem »dokumentarno« jezikoslovje (Thomason 2015: 112–113)

šele v svoji odprti spletni obliki, ki poleg zapisov prinaša tudi primarno (zvočno in drugo) gradivo, omogoča dostopnost in preverljivost jezikovnih podatkov tako jezikoslovcem kot jezikovnim uporabnikom.

Slovar oblačilnega izrazja ziljskega govora v Kanalski dolini je bil zato že od vsega začetka zamišljen kot govoreči slovar, ki v celoti temelji na posnetem zvočnem gradivu, obenem pa je bil zaradi svojega manjšega obsega primeren za preizkus slovarske strukture, načrtovane za celovit narečni popis. Tak slovar je po strukturi in veljavnosti podatkov vedno slovar v nastajanju, zato so predvideni postopno širjenje gradivske zbirke in občasne izdaje novejših slovarskih različic.

2. Ziljsko narečje v Kanalski dolini

Slovensko ziljsko narečje se govori v Ziljski dolini v Avstriji, v Kanalski dolini v Italiji in v Zgornji Savski dolini do pritoka Belce v Sloveniji. Kot za večino drugih narečij koroške skupine so tudi zanj značilni: (1) ohranitev tonemskih nasprotij; (2) enoglasniško-dvoglasniški sestav samoglasnikov; (3) dvojni refleksi izhodiščnoslovenskih *ě(:), *e(:), *o(:) zaradi poznega podaljšanja skrajšanega starega in novega kratkega akuta v nezadnjih zlogih: iə in ɛ: oz. uə in ɔ: (snìəx : lɛ:to oz. nùəs : kò:žə); (4) sovpad refleksov ě: in e: ter ɛ(:) in ə: (brìəx in liəđ ter pè:st in đè:n 'dan'); (5) ohranjena dvoustnična narava izhodiščnoslovenskega *w, pri čemer je ta v ziljščini tako kot v obsoškem narečju pred sprednjimi samoglasniki prešel v b/b (powá:bin 'povabim': b́i:no 'vino'); (6) švapanje (ɣ > w pred a, o, u) in z njim povezani asimilacijski pojavi (smò:wa; ù:č 'luč', ù:pi 'lupi') in (7) drugotno mehčanje mehkonebnikov (blí:či 'veliki', pɛ́:je 'pege', gú:ši 'gluhi' (Imn).

V Kanalski dolini se do danes ziljščina govori v štirih naseljih – Žabnice, Ukve, Ovčja in Lipalja vas. V Lipalji vasi od leta 2015 ni več govorcev, ki bi slovenščino uporabljali pri vsakdanjem sporazumevanju. Govor Kanalske doline poleg zgoraj omenjenih pozna še nekatere splošnoziljske značilnosti (npr. priporniškost b, d in g, zlasti v položaju med dvema samoglasnikoma – nɛ:bo 'nebo', jɛ:đu (m) 'jelka', dɔ:ge 'dolge'), ostaja pa zunaj areala tistih pojavov, ki so v literaturi kot razločevalni navadno pripisani ziljskemu narečju, dejansko pa omejeni na severozahodno ziljščino.

V tem ziljskem govoru torej ni tonemskih nasprotij na kratkih zlogih, ki so v severozahodni ziljščini nastala po narečnem krajšanju dolgih samoglasnikov pred samoglasniškimi sklopi (npr. wóus 'oves' : wòu 'vol', po Pronk 2006: 19), posamična fonetična krajšanja samoglasnikov, na katera smo naleteli v gradivu informantk iz Žabnic, pa ne izkazujejo sistemskih sprememb tona. Umik s cirkumflektirane dolžine ni bil dosledno izvršen in ostaja na različnih razvojnih stopnjah (pogost je soobstoj dvojnic tipa pači : 'pači 'pečí' oz. 'sanu : sɛ:no). Odraza e in o, naglašena po umiku s končne kračine, nista dvoglasniška kot v drugih ziljskih govorih (večinoma žɛ:na : wó:đa). Prav tako se tod vsi prednaglasni samoglasniki ne zlijejo v ə, čeprav obstaja težnja po čim bolj sredinski legi nenaglašanih samoglasnikov, zlasti izrazita v ukovškem govoru. Zelo redko prihaja do onemitve medsamoglasniškega w (← *ɣ, *w) in j med dvema

neprednjima samoglasnikoma (severozahodno ziljsko *krá:a* 'krava', *dé:atę* 'delati', *kó:o* 'kolo'; *prè:a* 'preja') in do zapolnjevanja nastalega zeva s soglasnikoma *j* in *w* (*nəsi:ja* 'nosila', *zé:ja* 'vzela', *čę:jo* 'čelo'; *drú:we* 'druge' (Imn ž). Po drugi strani se ziljščina Kanalske doline skupaj z rateškim govorom na slovenski strani meje od osrednje ziljščine loči po popolnem ojevskem in deloma ejevskem akanju (*má:swa* 'maslo', *astá:lę* 'ostali', *sađę:lę* 'sedeli', *pá:mat* 'pamet', *đabè:t* 'devet') ter ohranitvi mehkega *í*, ki je v vseh drugih narečjih otrdel.

Govori posameznih vasi se med seboj v podrobnostih razlikujejo na vseh jezikovnih ravneh, od vseh drugih pa se najbolj razlikuje govor Lipalje vasi, ki je bil po eni strani bolj povezan s severozahodno ziljščino (npr. s prehodom končnega *-m* > *-n* ali končnico *-sta/-ste* pri glagolih, naglašeni na sedanjiški predponi (*l̥tiste* 'letite'), po drugi strani pa je bil najmanj »koroški«, saj govor zadnjih govorcev ni izkazoval ne švapanja ne poznega podaljšanja skrajšanega starega in novega kratkega akuta v nezadnjih zlogih.

3. Raziskovalne točke

Žabnice (it. Camporosso – nem. Saifnitz – furl. Cjamparòs), občina Trbiž, okrog 500 prebivalcev. Najstarejši stalno poseljeni kraj v Kanalski dolini, v katerem sta ob koncu prve svetovne vojne, pred priključitvijo Kraljevini Italiji in korenitejšimi spremembami strukture prebivalstva, prebivali slovenska in nemška domačinska skupnost.

Ovčja vas (it. Valbruna – nem. Wolfsbach – furl. Valbrune), občina Naborjet - Ovčja vas, 220 prebivalcev, od tega približno polovica lastnikov počitniških hiš. Kraj je med drugo svetovno vojno najbolj prizadelo načrtno izseljevanje domačinskega prebivalstva.

Ukve (it. Ugovizza – nem. Uggowitz – furl. Ugovize), občina Naborjet - Ovčja vas, 430 prebivalcev. Kraj z najbolj številnim slovenskim prebivalstvom in dolgo ohranitvijo tradicionalnega načina vaškega življenja, ki je temeljilo na planšarski govedoreji.¹

Gradivo za slovar je bilo zbrano pri terenskih raziskavah v Žabnicah in Ovčji vasi v letih 2003–2014, podatki za Ukve so bili pridobljeni pri informantki, ki je v času raziskav živela v Ovčji vasi.

4. Delo na terenu

Raziskava narečnega oblačilnega izrazja se je začela na raziskovalnem taboru Kanalska dolina 2003 z etnografsko-jezikoslovnimi delavnicami v prostorih Slovenskega kulturnega središča Planika v Ukvah, na katerih je bila na pobudo in ob pomoči skupine domačinov pripravljena prva razstava ohranjenih oblačil *Oblačila naših dedkov in babic* (Naborjet, 2003), opremljenih s štirijezičnimi (slovenskimi, nemškimi, italijanskimi in furlanskimi) poimenovanji. Zbrano gradivo smo pri poznejšem terenskem delu dopolnjevali z različnimi raziskovalnimi tehnikami: pripravljene so bile dodatne krajše

¹ Po Šumi – Venosi 1995: 27–37; Stranj 1999: 53–107; Gliha Komac 2009: 73; Gliha Komac 2014: 30–37; Rudi Bartaloth, ustni podatki.

etnografske in dialektološke ankete, vodeni pogovori o oblačilni kulturi, iz posnetega terenskega gradiva so bili izločeni odlomki spontanih pogovorov o obravnavani tematiki. Kot dodatni vir za slovarsko zbirko so bili uporabljeni govorno besedilo, pripravljeno za oddajo Radia Trst A, in krajša narečna besedila o posameznih oblačilnih kosih, pridobljena pri delu za projekt *Zborzbirk: Kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom*, ki je s postavitvijo spletne zbirke oblačil Glasovi Kanalske doline dokončala etnografski pol skupnega projekta. Končna redakcija slovarja je bila opravljena na podlagi odgovorov informantk na vprašanja slovaropisnih anket o pomenu in rabi posameznih leksemov.

5. Zvočno gradivo

Slovar je nastal na podlagi približno 1400 zvočnih izsečkov, ki smo jih izrezali iz približno 16 ur posnetkov vodenih pogovorov z informantkami iz Žabnic in Ovčje vasi:

MM 1956 (tabor 2003, 2004, 2006, terensko delo 25. 3. 2004, 8. 9. 2007, 22. 9. 2007, 23. 7. 2014)

MM 1934 (terensko delo 22. 9. 2007)

ES (tabor 2003, terensko delo 25. 3. 2004)

SW (terensko delo 25. 3. 2004)

TW (tabor 2003)

Izsečki zajemajo vse pojavitve v slovar zajetih besed skupaj z morebitnim sobesedilom. V geslovnik, ki obsega 594 iztočnic, so bile poleg izrazja pritegnjene tudi sopojavnice, besede, ki se najpogosteje pojavljajo v sobesedilu.

5.1 Kakovost posnetkov

Celotno raziskovalno delo je bilo zvočno dokumentirano. Navodila za snemanje in pridobivanje čim bolj kakovostnih posnetkov je pripravil Peter Jurgec. Na terenu so bile večinoma uporabljene za tisti čas najprimernejše snemalne naprave (najprej minidiski, pozneje različni digitalni snemalniki ali računalnik; samo izjemoma, v primeru premajhnega števila kakovostnejših snemalnih naprav, tudi kasetofoni, prim. Jurgec – Jontes 2006), žal pa kakovost posnetkov ni primerljiva s tisto, ki jo zagotavljajo sodobni digitalni snemalniki. Zaradi vzpostavljanja čim bolj naravnih govornih položajev si med snemanjem nismo prizadevali za studijsko kakovost zvoka. Na zvočnih izsečkih je zato mogoče slišati hrumenje prometa, pasje lajanje, tiktakanje ure, šumenje oblačil in ovojnine, ponazarjanje opisovane dejavnosti z udarci z roko ipd.

Prvotna zbirka zvočnih izsečkov je bila pregledana, izločeni so bili izsečki slabše kakovosti oz. izsečki s pretežno prekrivnim govorom. V zelo redkih primerih je bil del posnetka poškodovan, tako da izseček ni bil primeren za uporabo (npr. drugi zgled v geslu **rufast**). Če je bilo mogoče, je bilo dopolnilno zvočno gradivo pridobljeno s ponovno analizo zvočnih posnetkov. Zvočni izsečki so bili obrezani in opremljeni s tišino

ter povezani z iztočnicami in slovarskimi zgledi slovarske podatkovne baze. Nekaterih izsečkov ni bilo mogoče ustrezno ločiti od glasovnega okolja, zlasti v glasovnem zaporedju izglasni samoglasnik – vzglasni zvočnik (pogosto j in w), zato je lahko prišlo do popačenja izglasnega samoglasnika (prim. **đo:ga čì:kl'a** v geslu **čiklja**). Zvočni izseček je v takih primerih zavajajoč.

6. Spletna podoba gesla

Prenos slovarske zbirke v digitalno okolje ni pomenil samo oblikovne prilagoditve novemu mediju (spremembe načina prikaza slovarskih podatkov, odprave kratic in poenotenja slovničnih oznak), ampak vrsto mikrostrukturnih sprememb, ki sta jih povzročili vsebinska osamosvojitve slovarskega gesla (predelava in posodobitev dokumentarnega razdelka, prerazporeditev in dopolnitev zgledov) ter vzpostavitev neposredne povezave z zbirko zvočnih izsečkov. Spletni slovar je zato precej oddaljen od svoje knjižne predloge.

7. Geslovník

Število (poknjiženih) iztočnic je v spletnem slovarju ostalo enako tistemu v drugi knjižni izdaji (Kenda-Jež ²2015). Zaradi načela o popolnem izpisu v zvočnem gradivu pojavljajočega se besedja je morda v njem ostalo nekaj dozdevnic ali enkratnih, priložnostnih tvorjenk. Trenutna pogostnost pojavitev kakega leksema namreč še ne omogoča ločevanja znotrajstavčnih kodnih preklapov na besedni ravni od narečnih izposojenk ali ločevanja zarekov od redkejših dvojnic.

Poknjižena iztočnica deloma izkazuje tudi podatke o sistemskih lastnostih besed – z onaglasitvijo in navajanjem neprvih osnovnih slovarskih oblik pri pregibnih besednih vrstah.

8. Narečne oblike

Oblikovni razdelek uvaja narečna iztočnica, kadar je bila ta izpričana v gradivu. Če je bilo le mogoče, je bil za ponazoritev narečne iztočnice izbran najbolj reprezentativni zvočni izseček, zaradi sedanjega obsega gradiva pa je bilo nemogoče vztrajati pri načelih o nevtralnem intonacijskem položaju, čistosti posnetka in neprekrivnosti govora (prim. **co prištepati**). Nekatere iztočnice so ostale brez izsečka, ker so bile po izločitvi iz govorne verige neprepoznavne (**glot, prediven**).

V oblikovnem razdelku so zbrane vse v posnetem gradivu izpričane pregibne oblike besede ter njihove glasovne različice. Ta razdelek prinaša podatke za proučevanje sistemskih lastnosti govora, obenem pa opozarja na variabilnost jezikovnih prvin.

9. Pomenski del

9.1 Pomenske razlage

Izhodiščne slovenske razlage so nastale ob vzporejanju s *Slovarjem slovenskega knjižnega jezika*, *Slovenskim etnološkim leksikonom* (SEL) in gradivom etnoloških razprav z Zilje in iz Rateč (Makarovič 1988; 1991). Literatura, ki je bila uporabljena pri oblikovanju italijanskih in nemških prevedkov, je navedena v seznamu literature. Narečna beseda je razložena (a) s knjižno ustreznico (z morebitno zamejevalno pomensko razlago) ali (b) s polno pomensko razlago, kadar v knjižnem jeziku take ustreznice ni.

9.2 Slovarski iztržki in zvočni izsečki

Vzpostavljanje povezav med slovarskimi zgledi ter izhodiščnimi zvočnimi izsečki je privedlo do nekaterih nujnih posegov v slovarsko besedilo, kadar je bilo npr. treba izgubljeni ali slabše slišni izseček nadomestiti z enakim ali podobnim zgledom druge govorce (**fajn**: fà:jn štò:f (ES) → x'kə fà:jn štò:f (MM 1956)). Prvotna knjižna podoba slovarja, v katerem so bili zgledi oblikovani po načelu gospodarnosti ter navajanja za slovarsko obravnavo besede pomembnih skladijskih sestavin in značilnega skladijskega okolja, pa je povzročila neujemanje med zvočnim izsečkom in za knjižno izdajo prirejenim slovarskim iztržkom. Pri usklajevanju so bila upoštevana tale načela:

(1) Kjer je bilo mogoče odstraniti popravljanja, zareke, daljše premore ali nerelevantne glasovne reflekse sogovornikov, so bili ti odstranjeni s posnetka, v besedilu pa označeni z [...].

(2) Kadar je bil v slovarju uporabljen le prirejeni iztržek, povezani izseček prinaša besedilo v celoti (prim. **koža**).

(3) V slovarskem iztržku so navadno izpuščeni diskurzni označevalci, ki kažejo na širši kontekst besedila ('na, 'naʔ, prim. **držati vodo, gor našivati, hlačnica, jaknica, močen, ven rezan, višnjava**; 'ne, nè:, prim. **guma, koža, a'le, altè:**, prim. **kapa, b'laš 'veš', v'ite 'vidite'**, prim. **perla, fajn, 'si 'ja'**, prim. **prištepan, 'eko**, prim. **restelj, jà:**, prim. **čafeder, kunstan, metra, moštva, oblekan**), ki kažejo na širši kontekst besedila/dvogovora. Zaimenski navezovalniki so nadomeščeni s polnopomenskimi besedami v oglatih oklepajih: npr. **cegan**: čì:kl'a je tù:đə cìəgəna → cìəgəna [čì:kl'a].

10. Dokumentiranost v virih

Dokumentarni razdelek spletnega gesla z bolj načrtno predstavljenimi podatki postavlja besedje v večrazsežnostni model slovenskega jezika ter poskuša dokumentirati tudi (ne)zanesljivost pridobljenih podatkov (npr. **henkar**). Pri tem opozarja na morebitnodrugaačno poknjiževanje in usmerja k diatopnim sopomenkam ali besedotvornim različicam.

Besede iz glosarja v knjigi *Abiti e Costumi – Kleider und Trachten* Raimonda Domeniga (2004) dodatno osvetljujejo razmerje med besedjem, ki je bilo v narečje sprejeto zaradi dolgotrajnega jezikovnega stika z nemščino, in sodobnimi poimenovanji iz sosednjih nemških narečjih. Upoštevane so bile samo, kadar imajo zvrstne kvalifikatorje (dt: nemški govor iz Naborjeta → nemško narečno; ds → slovensko narečno; dsC: slovenski žabniški govor → v Žabnicah; dsU: slovenski ukovski govor → v Ukvah, Domenig 2004: 159).

Gradivo za Tezaver slovenskega jezika na Koroškem je bilo dopolnjeno s podatki iz Alfabetarija k Tezavru slovenskega ljudskega jezika na Koroškem (Karničar – Žejn 2018).

11. Seznam kvalifikatorjev

Krajevni kvalifikatorji	v Žabnicah v Ukvah v Ovčji vasi
Zvrstna kvalifikatorja	nadnarečno šolsko
Pogostnostna kvalifikatorja	enkratnica novejše
Čustvenostni kvalifikator	ironično
Kvalifikatorji dokumentarnega	etnologija, etnografija narečno nemško nižje pogovorno oblačilna stroka obrtništvo pogovorno slovensko starinsko zastarelo

² Pri podatkih iz Tezavra slovenskega ljudskega jezika na Koroškem (Thesaurus 1981–), so bili številčni pomenski kvalifikatorji, s katerimi so označene nemške izposojenke (Karničar – Žejn 2018: 38), spremenjeni v kratka kvalifikatorska pojasnila (1 – strokovno, 2 – šola, administracija, 3 – citatno, 4 – idiolekt, 5 – neopredeljivo).

12. Seznam posebnih transkripcijskih znakov

SNT	IPA	
ɛ̣	e	ozki sredinski sprednji samoglasnik
e	ɛ	široki sredinski sprednji samoglasnik
ọ	o	ozki sredinski zadnji samoglasnik
o	ɔ	široki sredinski zadnji samoglasnik
ə	ə	nevtralni sredinski srednji samoglasnik
w	w	dvoustnični drsnik
nʰ	n ^j	mehčani n
lʰ	l ^j	mehčani l
ḃ	–	priporniški b
ḋ	–	priporniški d
ʈ	θ	nezveneči medzobni pripornik
g	–	priporniški g
x	x	nezveneči mehkonebni pripornik
ɣ	ɣ	zveneči mehkonebni pripornik
h	ħ	nezveneči žrelni pripornik
ʒ	ʒ	zveneči zobni zlitnik
ʒ̣	ʒ̣	zveneči zadlesnični zlitnik
V:	V:	dolgi samoglasnik
Ṽ	Ṽ	cirkumflekirani samoglasnik (visoki ton)
ṽ	ṽ	akutirani samoglasnik (nizki ton)
'V/CV	'	naglasno mesto

SNT = slovenska narečna transkripcija; IPA = mednarodna fonetična transkripcija (International Phonetic Alphabet), V = samoglasnik; C = soglasnik

13. Ikone in simboli

	zvočni izseček
	predvajanje posnetka
	podatki o informantu
	zamejevalna pomenska razlaga
	pomenska razlaga v italijanščini

- pomenska razlaga v nemščini
- v viru obstaja enaka iztočnica/beseda
- v viru ne obstaja enaka iztočnica/beseda
- iztočnica/beseda v viru obstaja v drugačnem pomenu
- tako v izvirniku!
- nezanesljiv podatek

Simbol opozarja na jezikovne prvine, ki so iz različnih razlogov vprašljive, npr. na morebitne zanke (**foltič, lesen, lice, narobe, žrebljič**), nezanesljive pomenske razlage (**platnen**) ali nasprotujoče si podatke v virih (**grob**).

14. Slikovno gradivo in zunanje povezave

Posamezna gesla so opremljena z izbranimi fotografijami iz arhiva etnografskih raziskav oblačilne kulture v Kanalski dolini ali pa povezana z virtualno etnografsko spletno zbirko [Glasovi Kanalske doline](#) projekta Zborzbirk (Kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom).